

doc. JUDr. Jozef Čentíš, PhD.
Generálna prokuratúra Slovenskej republiky
Katedra trestného práva, kriminalistiky a kriminológie
Právnická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave

Doc. Natália Lazareva, CSc.
Severo-kaukazská akadémia štátnej služby
Rostov
Ruská federácia

Legalita, legitimita a proporcionalita odpočúvania a zaznamenávania telekomunikačnej prevádzky

Abstrakt: V tomto príspevku je venovaná pozornosť splneniu podmienok legality, legitimacy a proporcionality odpočúvania a záznamu telekomunikačnej prevádzky podľa § 115 Trestného poriadku. Uvedenému inštitútu je venovaná pozornosť najmä z hľadiska slovenskej právnej úpravy, niektorých rozhodnutí Európskeho súdu pre ľudské práva, Ústavného súdu Slovenskej republiky, Ústavného súdu Českej republiky a Najvyššieho súdu Slovenskej republiky, ako aj návrhov na legislatívne zmeny pro futuro.

Kľúčové slová: ochrana súkromia, legalita, legitimita, proporcionalita, odpočúvanie, záznam telekomunikačnej prevádzky, dôkaz, arbitrárnosť.

Extract:

In the article the attention is paid to requirements of legality, legitimacy and proportionality of interceptions/wiretapping and recording of telecommunication operations pursuant to the Section 115, Code of Criminal Procedure especially from the point of view of the Slovak legal regulation but also in the context of some decisions of the European Court of Human Rights, the Constitutional Court of the Slovak Republic, the Constitutional Court of the Czech Republic and the Supreme Court of the Slovak Republic; it also includes some suggestions for legislative changes *pro futuro*.

Key words:

Protection of privacy, legality, legitimacy, proportionality, interception/wiretapping, recording of telecommunication operations, evidence, discretionary.

Jedným zo základných predpokladov fungovania právneho štátu je aj požiadavka, aby štátna moc ochraňovala slobodu a práva občanov. V tomto zmysle sú základom právneho štátu vzťahy medzi občanom a štátom v zmysle „limited government“, teda sebaobmedzenie štátnej moci právom – jeho podriadenie sa zákonom, ktoré sám vydáva. Ide o bariéru, ktorá má zabrániť neprípustným zásahom štátnej moci do základných práv a slobôd jednotlivca. Splnenie tejto požiadavky vyžaduje, aby zásahy do základných práv a slobôd jednotlivca boli prípustné len z presne určených (zákonných) dôvodov a v miere nevyhnutnej na ich použitie. Zároveň možno zvýrazniť, že základné práva a slobody sa chránia len v takej miere a rozsahu, pokiaľ uplatnením jedného práva alebo slobody nedôjde k neprimeranému obmedzeniu, či dokonca popretiu iného práva alebo slobody.

Z hľadiska nášho vystúpenia by sme radi zamerali pozornosť na ochranu tajomstva správ podávaných telefónom, do ktorej možno zasiahnuť v prípade odpočúvania a záznamu telekomunikačnej prevádzky podľa § 115 Trestného poriadku.

Ochrana tajomstva správ podávaných telefónom je súčasťou širšej kategórie, ktorou je **ochrana súkromia**, a tá je zakotvená vo viacerých ustanoveniach Ústavy Slovenskej republiky (ďalej len „Ústava“) napr. v článku 22 a Listiny základných práv a slobôd (ďalej len „Listina“) napr. v článku 13, ako aj v článku 8 Dohovoru o ochrane ľudských práv a základných slobôd (ďalej len „Dohovor“). Účelom Ústavou priznaného práva na súkromie je (...) zabrániť štátnym orgánom i orgánom územnej samosprávy, aby zasahovali do správania jednotlivca nad nevyhnutnú mieru a príliš neprimerane riadili jeho súkromný život. Právo na súkromie patrí medzi základné ľudské práva garantované medzinárodnou zmluvou.¹

Z hľadiska zásahov do práva na súkromie je podstatnou pre príslušné slovenské orgány rozhodovacia činnosť Európskeho súdu pre ľudské práva a Ústavného súdu Slovenskej republiky (ďalej len „ústavný súd“). Tieto subjekty pri zásahoch do práva na súkromie predovšetkým skúmajú, či daný **skutkový stav možno ratione materiae považovať za súčasť práva na súkromie**. Po kladnej odpovedi na túto otázku treba skúmať či zásah bol **legálny, legitímny a proporcionálny**.

Legalita zásahu štátu do tohto práva je determinovaná zákonom, čo predpokladá aj článok 8 ods. 2 Dohovoru. Takýto zásah musí byť vždy na základe zákona a v súlade so zákonom. Podľa Európskeho súdu pre ľudské práva požiadavka „v súlade so zákonom“ znamená, že právny predpis je dostatočne presný; že musí existovať prostriedok na ochranu pred ľubovoľnými zásahmi orgánov verejnej moci do záujmu, ktorému sa priznáva ochrana; ak právna úprava priznáva možnosť úvahy, rozsah a spôsob jej uplatnenia sa musí ustanoviť s dostatočnou jednoznačnosťou, aby sa zabezpečila taká ochrana.² Okrem toho zásah do súkromia musí mať oporu vo vnútroštátnom poriadku. Zákonná úprava zásahu do tohto práva musí byť formulovaná tak, aby nebola popretím tohto základného ľudského práva a tomu musí zodpovedať aj jej interpretácia. Právna predpis o ktorý ide musí byť prístupný jednotlivcovi, ktorého sa týka, pričom jednotlivec musí mať možnosť predvídať účinky vyplývajúce pre neho z daného právneho predpisu.

Legalita takýchto zásahov štátu úzko súvisí s ich **legitimitou**, to znamená, že tieto zásahy sa môžu uplatniť len v prípadoch a okolnostiach, ktoré vyplývajú z článku 8 ods. 2 Dohovoru, t. j. ak ide o záujem štátu z dôvodov ochrany národnej bezpečnosti, verejnej bezpečnosti, predchádzania nepokojov a zločinnosti, v záujme spoločnosti z dôvodu ochrany zdravia a morálky, zabezpečenia hospodárskeho blahobytu krajiny a v záujme jednotlivcov z dôvodu ochrany ich práv a slobôd. Z hľadiska legitimacy sem možno zaradiť predovšetkým nevyhnutnosť danú všeobecným záujmom na ochrane spoločnosti pred trestnými činmi a na tom, aby tieto trestné činy boli zistené a ich páchatelia spravodlivo potrestaní.

Proporcionálnosť znamená, že k zásahu možno prikrčiť len vtedy, keď je to nevyhnutné (sledovaný cieľ nemožno dosiahnuť miernejšími prostriedkami). Výber prostriedkov pri týchto zásahoch štátu do práva na súkromie je ponechaný na voľnú úvahu orgánu verejnej moci, avšak za podmienky dodržania limitov spočívajúcich v nevyhnutnosti daných zásahov a v dodržaní princípov a zásad vlastných demokratickej spoločnosti.³

Na podklade uvedených skutočností možno konštatovať, že odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky, bez predchádzajúceho súhlasu toho komu orgán verejnej moci zasahuje do súkromia, predstavuje závažný zásah do základných práv a slobôd. V tejto

¹ Pozri II. ÚS 94/95.

² Olsson, A. Case z roku 1988.

³ Primerane pozri III. ÚS 80/08 a I. ÚS 274/05. Pozri aj Klass a ďalší v. Spolková republika Nemecko zo 6. septembra 1978 a nález Ústavného súdu Českej republiky II. ÚS 615/06.

súvislosti možno upozorniť na aplikáciu ústavnej zásady, že zásah do základného práva človeka musí byť predvídateľný zákonom, ktorý pre dosiahnutie svojho účelu musí voliť čo najšetrnejšie prostriedky. Zo strany orgánu verejnej moci je prípustný len taký zásah do základného práva a slobody človeka, ktorý je zákonný, legitímny a proporcionálny. Predpokladom naplnenia týchto podmienok je aj existencia **systému dostatočných a adekvátnych záruk**, ktoré sa skladajú zo zodpovedajúcich právnych predpisov a účinnej kontroly ich dodržiavania.⁴ Tieto právne predpisy musia byť presné vo svojich formuláciách, aby dali osobám dostatočnú informáciu o okolnostiach a podmienkach, za ktorých je orgán verejnej moci oprávnený zasiahnuť do ich súkromia a to tak, aby tieto osoby mohli predvídať dôsledky ich aplikácie. Zároveň tieto predpisy musia byť zlučiteľné s princípom právneho štátu. Za týmto účelom musí byť jednoznačne definovaná právomoc a postup príslušného orgánu verejnej moci tak, aby jednotlivcom bola poskytnutá ochrana proti svojvoľnému zasahovaniu do práva na súkromie. Súčasne platí, že oprávnené zásahy majú vo všeobecnosti charakter preventívny (predchádzať určitým spoločensky nebezpečným javom), ale i represívny (ochraňovať spoločnosťou uznané hodnoty).⁵

Na základe vyššie uvedených skutočností mienime venovať pozornosť právnej úprave zásahu do základných práv a slobôd, z hľadiska odpočúvania a záznamu telekomunikačnej prevádzky podľa § 115 Trestného poriadku.

I. Odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky

Právnym predpisom upravujúcim vymedzenie, podmienky, subjekt a spôsob odpočúvania a záznamu telekomunikačnej prevádzky v trestnom konaní je Trestný poriadok. Samotný inštitút je vymedzený v § 10 ods. 21, v rámci informačno-technických prostriedkov, ktorými sa pre potreby Trestného poriadku rozumejú *elektrotechnické, rádiotechnické, fototechnické, optické, mechanické, chemické a iné technické prostriedky a zariadenia alebo ich súbory použité utajovaným spôsobom pri odpočúvaní a zázname prevádzky v elektronických komunikačných sieťach (ďalej len „odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky“)*. Možno uviesť, že uvedený pojem je upravený v § 2 ods. 1 zákona č. 351/2011 Z. z. o elektronických komunikáciách.

Vzhľadom na skutočnosť, ktorým bola venovaná pozornosť v predchádzajúcej časti môjho vystúpenia možno konštatovať, že aj v prípade odpočúvania a zaznamenávania telekomunikačnej prevádzky podľa § 115 Trestného poriadku je prípustný iba taký zásah do základného práva alebo slobody človeka zo strany orgánu verejnej moci, ktorý je **nevyhnutný**. Predpokladom rešpektovania tejto nevyhnutnosti je **existencia systému adekvátnych a primeraných záruk**, skladajúcich sa z dostatočných právnych predpisov a účinnej kontroly ich dodržiavania.

Zásah do ústavne zaručených práv a slobôd v trestnom konaní pri odpočúvaní a zázname telekomunikačnej prevádzky je prípustný len **v prípadoch a spôsobom ustanoveným Trestným poriadkom**.

Podstatou **odpočúvania** podľa § 115 Trestného poriadku je pred účastníkmi aktuálne prebiehajúcej telekomunikačnej prevádzky utajené a účelové vnímanie ich komunikácie, ktoré je sprostredkované telekomunikačným zariadením, tretím subjektom. **Záznamom** sa v rôznych súvislostiach rozumie jednak zaznamenávanie takto vnímanej komunikácie prebiehajúcej v telekomunikačnej prevádzke na dátový nosič, ktorý umožní uchovanie

⁴ Primerane pozri nález Ústavného súdu Českej republiky II. ÚS 502/2000. Pozri aj Bálintová, M.: Záruky proti zneužívaniu odpočúvania, In. Justičná revue, 60, 2008, č. 10, s. 1352.

⁵ Ivor, J.: Odpočúvanie ako legálny zásah do práva na súkromie, In. Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou „Aktuálny stav a perspektívy ochrany ľudských práv a slobôd“, 28. marca 2001, s. 30, Akadémia Policajného zboru v Bratislave, ISBN 80-8054-188-4.

komunikácie a reprodukciu zachytenej komunikácie v budúcnosti, a jednak to, čo nosič obsahuje.⁶

I.1 Zákonné podmienky

Podmienky a účel odpočúvania a záznamu telekomunikačnej prevádzky sú ustanovené v § 115 ods. 1 prvá veta Trestného poriadku nasledovne v *trestnom konaní o zločine, korupcii, trestnom čine zneužívania právomoci verejného činiteľa, legalizácii príjmov z trestnej činnosti alebo pre iný úmyselný trestný čin, o ktorom na konanie zaväzuje medzinárodná zmluva, možno vydať príkaz na odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky, ak možno dôvodne predpokladať, že budú zistené skutočnosti významné pre trestné konanie.*

Z uvedeného ustanovenia Trestného poriadku vyplýva, že odpočúvanie a zaznamenávanie telekomunikačnej prevádzky možno vykonať výlučne v **trestnom konaní** v prípade **trestných činov uvedených v § 115 ods. 1, eventuálne pre iný úmyselný trestný čin, o ktorom na konanie zaväzuje medzinárodná zmluva.**⁷

Súčasne platí, že Trestný poriadok v § 115 ods. 5 umožňuje odpočúvanie a zaznamenávanie telekomunikačnej prevádzky, pre **iný trestný čin** než je uvedený v § 115 ods. 1. Podmienkou aplikovania § 115 ods. 5 Trestného poriadku je splnenie týchto kumulatívnych podmienok:

- konanie o úmyselnom trestnom čine,
- súhlas účastníka odpočúvaného alebo zaznamenávaného telekomunikačného zariadenia,
- existencia príkazu vydaného predsedom senátu a v postupe pred začatím trestného stíhania alebo v prípravnom konaní sudcom pre prípravné konanie.

Trestný poriadok v § 115 ods. 1 upravuje aj ďalšiu podmienku, ktorou je **existencia dôvodného predpokladu**, že odpočúvaním telekomunikačnej prevádzky budú **zistené skutočnosti významné pre trestné konanie**. Týmito skutočnosťami možno rozumieť skutočnosti uvedené najmä v § 119 ods. 1 písm. a) až c) Trestného poriadku, ak sú podstatné pre trestné konanie. Dôvodnosť predpokladu o zistení skutočností dôležitých pre trestné konanie možno vyvodiť napr. z charakteru páchanej trestnej činnosti, prípadne zo spôsobu vytvorenia podmienok na jej páchanie, komunikácie osôb, ktoré takúto trestnú činnosť páchajú, vzťahu týchto osôb v rámci štruktúry skupiny a pod. Možno zvýrazniť, že **zistovanie skutočností významných pre trestné konanie**, v ktorých sa predpokladá komunikácia, predstavuje **účel odpočúvania a záznamu telekomunikačnej prevádzky**.

Zároveň možno zvýrazniť, že odpočúvanie obhajcu, ktorý obhajuje (zastupuje) obvineného nie je prípustné, preto nemôže byť ani nariadené. Ak sa pri odpočúvaní a zaznamenávaní telekomunikačnej prevádzky zistí, že obvinený komunikuje so svojim obhajcom, tak tieto získané informácie nie je možné použiť na žiadny účel, a to ani v trestnom konaní. Tieto informácie musia byť predpísaným spôsobom bezodkladne zničené, a musí byť o tom vyhotovený záznam. Výnimkou z tohto postupu je možnosť využitia týchto informácií v prípade, ak ide o vec, v ktorej obhajca nezastupuje obvineného (§ 115 ods. 1 posledná veta Trestného poriadku). Prípadné aplikovanie tejto výnimky vyžaduje, aby orgány činné v trestnom konaní a súd veľmi precízne posudzovali splnenie zákonných podmienok tohto postupu, ako aj využitie takto získaných informácií ako dôkazu v trestnom konaní.

⁶ Novotná, J.: K některým otázkám dokazování odposlechem a záznamem telekomunikačního provozu, In: Trestněprávní revue, 3, 2003, č. 10, s. 291.

⁷ Čentěš, J. a kol.: Trestný poriadok s komentárom, Eurokódex, Poradca podnikateľa, 2006, s. 244. Pre úplnosť možno uviesť, že trestné konanie je vymedzené v § 10 ods. 14 Trestného poriadku ako konanie podľa tohto zákona. Konkrétne ním možno rozumieť tak postup pred začatím trestného stíhania (§ 196 až 198 Trestného poriadku), ako aj trestné stíhanie (§ 10 ods. 14, § 199 a nasl. Trestného poriadku).

I.2 Kontrola využívania odpočúvania a záznamu telekomunikačnej prevádzky

Trestný poriadok upravuje **súdnu kontrolu tohto inštitútu**, ktorá predstavuje zákonnú záruku pred svojvoľným odpočúvaním telekomunikačnej prevádzky, ako aj nevyhnutnú podmienku spravodlivého procesu v trestnom konaní. V tejto súvislosti možno uviesť, že subjektom oprávneným rozhodnúť o aplikovaní tohto inštitútu (vydať príkaz na odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky), ako aj o jeho predĺžení, je predseda senátu, pred začatím trestného stíhania alebo v prípravnom konaní je ním sudca pre prípravné konanie, ktorý rozhoduje na základe návrhu prokurátora. Vecne príslušným na vydanie príkazu na odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky pred začatím trestného stíhania alebo v prípravnom konaní je okresný súd v sídle toho krajského súdu, Špecializovaný trestný súd alebo okresný súd uvedený v osobitnom zákone (pozri § 24 ods. 4 Trestného poriadku).

Pre úplnosť možno uviesť, že Trestný poriadok za osobitných podmienok oprávňuje prokurátora vydať príkaz na odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky, pred začatím trestného stíhania alebo v prípravnom konaní. Tento postup je možný za splnenia týchto kumulatívnych podmienok:

- vec neznesie odklad,
- príkaz sudcu pre prípravné konanie nemožno získať vopred,
- odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky nie je spojené so vstupom do obydlija.

Súčasne sa vyžaduje, aby takýto príkaz vydaný prokurátorom bol do 24 hodín potvrdený sudcom pre prípravné konanie, inak stráca platnosť. Informácie získané na základe sudcom nepotvrdeného príkazu vydaného prokurátorom sú nepoužiteľné ako dôkaz na účely trestného konania a musia sa predpísaným spôsobom bezodkladne zničiť. Vzhľadom na charakter zásahu do základných práv je vydanie príkazu na odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky prokurátorom v praxi celkom výnimočné.

I.3 Odporúčané odpočúvanie

V súvislosti s touto právnou úpravou možno zvýrazniť, že ide o odpočúvanie a zaznamenávanie telekomunikačnej prevádzky na základe rozhodnutia oprávneného subjektu (spravidla súdu). Z rozhodnutia Európskeho súdu pre ľudské práva vyplýva, že ide o tzv. **nariadené odpočúvanie**. Popri tom tento súd pozná aj tzv. **doporučené odpočúvanie**. V konkrétnej veci podstata doporučeného odpočúvania spočívala v tom, že poškodená umožnila policajtom, aby v jej dome pripojili k jej telefónnemu prístroju kazetový nahrávač. Na nahrávač boli zaznamenané tri rozhovory poškodenej s osobou, ktorá bola neskôr odsúdená. Jedným z dôkazov proti odsúdenému bol potom aj prepis takto získaného odpočúvania, ktorý bol súčasťou trestného spisu. Odsúdený však vo svojej sťažnosti zákonnosť odpočúvania spochybnil, pretože bolo vykonané bez súhlasu vyšetrojúceho sudcu. Európsky súd pre ľudské práva pri rozhodnutí v tejto veci konštatoval⁸ porušenie článku 8 Dohovoru, pretože nahrávky telefónnych rozhovorov predstavovali policajné doporučené odpočúvanie, bez súhlasu vyšetrojúceho sudcu. Pre úplnosť možno uviesť, že v podmienkach slovenského právneho poriadku sa na možnosť tzv. doporučeného odpočúvania vzťahuje ustanovenie § 115 ods. 5 Trestného poriadku.

Od nariadeného resp. doporučeného odpočúvania a záznamu telekomunikačnej prevádzky možno odlišiť situáciu, keď si napr. telefonický rozhovor zaznamená jeden z účastníkov vo forme zvukového záznamu, a to bez súhlasu druhého účastníka tohto

⁸ Rozsudok M. M. v. Holandsko z 8. apríla 2003.

rozhovoru, bez toho, aby o tom bol požiadaný orgánom verejnej moci. V takomto prípade nie je záznam zabezpečený orgánom verejnej moci, pre ktorého je v trestnom konaní záväzným ustanovenie § 115 Trestného poriadku. Z tohto dôvodu sa na takýto spôsob zadováženia dôkazu nevzťahuje vyššie uvedený zákonný postup a podmienky, za ktorých môže dôjsť k získaniu záznamu v trestnom konaní.

Na porovnanie možno uviesť, že obdobným prípadom sa zaoberal Najvyšší súd Českej republiky (ďalej len „najvyšší súd ČR“), ktorý formuloval právny názor, že zásadne nemožno vylúčiť ako dôkaz zvukový záznam, ktorým súkromná osoba zaznamenala telefonický rozhovor, bez súhlasu osôb, ktorých hlas bol takto zaznamenaný.⁹ V predmetnej veci najvyšší súd ČR zvýraznil nevyhnutnosť túto skutočnosť vždy posudzovať v rámci rešpektovania práva na súkromie (článok 8 Dohovoru), práva na nedotknuteľnosť osoby a jej súkromia a (články 7 ods. 1 a 10 ods. 2 Listiny). Významnou okolnosťou v takýchto prípadoch je predovšetkým to, či dôkaz v podobe takéhoto záznamu stojí v konkrétnej veci osamotený v rámci hodnotenia otázky viny páchatel'a, alebo či má súd k dispozícii iné dôkazy, ktoré výrazným spôsobom nasvedčujú dôvodnosti obvinenia a s ktorými je záznam v obsahovej zhode.

I.4 Príkaz na odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky

Z hľadiska tohto inštitútu sú podstatné **obsahové náležitosti príkazu na odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky**, ktorými sú :

- písomné vyhotovenie príkazu,
- odôvodnenie príkazu aj skutkovými okolnosťami, a to osobitne na každú účastnícku stanicu alebo zariadenie,
- určenie účastníckej stanice alebo zariadenia,
- určenie osoby, ak je známa, ktorej sa odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky týka,
- čas, po ktorý sa bude táto činnosť vykonávať.

Príkaz na odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky má povahu **rozhodnutia sui generis** (rozhodnutie svojho druhu), nejde teda o uznesenie. Z tohto dôvodu proti nemu nie je prípustný opravný prostriedok a dotknutá osoba nemá možnosť domáhať sa ochrany pred všeobecným súdom v súvislosti s faktom, že jej telefonický rozhovor bol odpočúvaný. Podľa názoru ústavného súdu **oprávnenosť vydania právoplatného príkazu všeobecný súd nemôže preskúmať** a to práve preto, že príkaz je právoplatným rozhodnutím, ktorým je súd viazaný resp. z ktorého musí vychádzať. To sa vzťahuje tak na trestné konanie, ako aj na prípadné občianskoprávne konanie na ochranu osobnosti (na ochranu súkromia).¹⁰ Pre úplnosť možno uviesť, že príkaz na odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky môže byť predmetom sťažnosti, o ktorej je oprávnený rozhodnúť ústavný súd (podrobnejšie pozri ďalšiu časť tohto príspevku).

Zároveň možno zvýrazniť, že odlišná situácia nastáva v prípade, ak sa má záznam telekomunikačnej prevádzky **použiť ako dôkaz v trestnom konaní**. V takomto prípade osoba, ktorej rozhovor bol odpočúvaný (spravidla obžalovaný), môže namietať zákonnosť tohto dôkazu a z toho vyplývajúcu jeho nepoužiteľnosť. Podľa názoru ústavného súdu¹¹ môže tak uvedená osoba urobiť len pri súčasnom splnení dvoch podmienok:

⁹ R 7/2008. Pozri aj Khan v. Spojené kráľovstvo z 12. mája 2000 a Turquim v. Francúzsko z 24. januára 2002 a Kocina, J.: Odposlech a záznam telefonických hovorů jako důkaz v trestním řízení, In: Zborník príspevkov z celoštátnej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 15. 12. 2008, Bratislavská vysoká škola práva, Bratislava, s. 106-109, ISBN 978-80-89363-179.

¹⁰ I. ÚS 274/05.

¹¹ I. ÚS 274/05.

- trestná vec musí dospieť do štádia súdneho konania,
- dotknutá osoba musí byť stranou v trestnom konaní (obžalovaný, poškodený).

Na podklade uvedených skutočností ústavný súd vyslovil názor, že **ochrana zo strany trestného súdu** vôbec neprichádza do úvahy v prípadoch, ktoré sa pred trestný súd vôbec nedostanú, ale ani v prípadoch takých dotknutých osôb, ktoré nie sú stranami v trestnom konaní.

Ďalšou obsahovou náležitosťou príkazu na odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky je jeho odôvodnenie. Zo znenia § 115 ods. 3 Trestného poriadku vyplýva, že imanentnou súčasťou odôvodnenia je uvedenie **skutkových okolností**, a to osobitne na každú účastnícku stanicu alebo zariadenie. Uvedenie týchto okolností vyžaduje, aby príslušný orgán (spravidla súd) **konkrétne odôvodnil skutočnosti, na základe ktorých boli naplnené zákonné podmienky zásahu do práva na súkromie**. Tieto podmienky nie sú naplnené v prípade iba formálneho (všeobecného) odôvodnenia príkazu, ktoré spočíva v citácii príslušných právnych predpisov. Z týchto dôvodov nemožno akceptovať postup, ktorý zotrúva len na formálnych náležitostiach a celkom rezignuje na splnenie materiálnych podmienok potrebných na nariadenie odpočúvania a záznamu telekomunikačnej prevádzky.

Nevyhnutnou náležitosťou príkazu na odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky **určenie účastníckej stanice alebo zariadenie**. Táto podmienka vyžaduje, aby v príkaze bolo špecifikovaný druh stanice alebo zariadenia (telefón, mobilný telefón, fax, rádiodstanica a pod.), uvedenie údajov, ktoré prináležia k účastníckej stanici alebo zariadeniu (čísla, adresa, obsah komunikácie a pod.).

Ustanovenie § 115 ods. 3 Trestného poriadku vyžaduje, aby v príkaze bola určená **osoba, ak je známa, ktorej sa odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky týka**. Uvedená podmienka predpokladá, že príkaz by mal byť v zásade individualizovaný vo vzťahu ku konkrétnej osobe, ktorá je majiteľom prípadne užíva účastnícku stanicu alebo zariadenie. Pokiaľ táto osoba nie je majiteľom účastníckej stanice alebo zariadenia, musí byť v príkaze odôvodnené, na základe ktorých skutočností je zrejmé, že ich užíva, alebo že ich v minulosti užívala, a že tak bude s určitou mierou pravdepodobnosti využívať do budúcnosti. Zo slovného spojenia *ak je známa* vyplýva, že Trestný poriadok pripúšťa odpočúvanie telekomunikačnej prevádzky, predmetom ktorého nie je určitá osoba. V takomto prípade sa okrem iného vyžaduje najmä preukázanie podozrenia, že bol spáchaný trestný čin uvedený v § 115 ods. 1 Trestného poriadku. Diskutovanou otázkou je **postup pred začatím trestného stíhania** (§ 196 až 198 Trestného stíhania), v rámci ktorého Trestný poriadok umožňuje použitie tohto inštitútu. S prihliadnutím na zákonné podmienky tohto inštitútu možno predpokladať, že v rámci tohto štádia trestného konania sa vyžaduje spravidla podanie trestného oznámenia, ako aj existencia indícií, z ktorých vyplýva podozrenie zo spáchania trestného činu uvedeného v § 115 ods. 1 Trestného poriadku.

Súčasťou príkazu je uvedenie údajov o **začatí odpočúvania, trvaní, ako aj o jeho ukončení**. Na doplnenie možno uviesť, že odpočúvanie môže trvať najviac šesť mesiacov, pričom tento čas môže byť predĺžený o ďalšie dva mesiace, a to aj opakovane.

Odpočúvanie a zaznamenávanie telekomunikačnej prevádzky vykonáva príslušný útvar Policajného zboru (ďalej len „príslušný útvar“) a to pre všetky orgány činné v trestnom konaní a súd. Trestný poriadok príslušnému útvaru (obdobne aj policajtovi) ukladá, aby sústavne skúmal trvanie dôvodov, ktoré viedli k postupu podľa § 115 Trestného poriadku. Po pominutí týchto dôvodov je príslušný útvar povinný ukončiť odpočúvanie a zaznamenávanie telekomunikačnej prevádzky (a to aj pred uplynutím lehoty). Uvedenú skutočnosť sa oznámi tomu, kto vydal príkaz na odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky.

I.5 Záznam telekomunikačnej prevádzky

Trestný poriadok ustanovuje podmienky požitia záznamu telekomunikačnej prevádzky ako dôkazu v trestnom konaní. Týmto podmienkami sú :

- doslovný prepis záznamu, ak to vyhotovený záznam umožňuje,
- ukončenie odpočúvania a záznamu telekomunikačnej prevádzky a
- zistenie skutočností dôležitých pre trestné konanie

Splnenie týchto podmienok kladie zvýšené nároky najmä na príslušníka Policajného zboru, ktorý vyhotovuje v, aby pri analýze odpočúvania telekomunikačnej prevádzky označil tie rozhovory, či ich pasáže ktoré môžu byť významné ako dôkaz pre trestné konanie. Pritom je zodpovedný za to, že v súlade s ustanovením § 2 ods. 10 Trestného poriadku vyhodnotí rozhodujúce skutočnosti významné pre posúdenie trestnej zodpovednosti konkrétnej osoby (spravidla obvineného). Policajt by mal zabezpečiť, aby vybrané časti obsahovali celý rozhovor medzi účastníkmi telekomunikačnej prevádzky a nedošlo tak k možnému skresľovaniu jeho obsahu (vytrhnutiu z kontextu).¹² Súčasne zákonodarca ustanovil povinnosť záznam telekomunikačnej prevádzky sa na vhodných nosičoch zachovať v celistvosti tak, aby umožnil obvinenému a obhajcovi v prípade potreby zabezpečiť prepis záznamu v širšom rozsahu. V takomto prípade náklady spojené s prepisom znášajú obvinený a obhajca. Hodnovernosť prepisu v takýchto prípadoch posúdi súd.

Ak sa má záznam telekomunikačnej prevádzky použiť ako dôkaz treba k nemu pripojiť, ak to vyhotovený záznam umožňuje, **doslovný prepis záznamu**, ktorý vyhotoví príslušník Policajného zboru vykonávajúci odpočúvanie. Súčasťou tohto záznamu je uvedenie údajov o mieste, čase a zákonnosti vykonávania odpočúvania. Súčasne Trestný poriadok ustanovuje ďalšiu podmienku využiteľnosti tohto záznamu ako dôkazu, ktorou je ukončenie odpočúvania a záznamu telekomunikačnej prevádzky.

Určitú výnimku z tejto úpravy Trestný poriadok ustanovuje v prípravnom konaní, v prípade ak to odôvodňujú okolnosti prípadu (§ 115 ods. 6 posledná veta). V takomto prípade možno súdu predložiť záznam telekomunikačnej prevádzky aj bez prepisu tohto záznamu. Takýto postup je však obmedzený nasledujúcimi podmienkami:

- zo sprievodnej správy vyplývajú podstatné skutočnosti (o mieste, čase a zákonnosti vykonávania odpočúvania), ako aj o osobách, ktorých sa tento záznam týka,
- záznam telekomunikačnej prevádzky je zrozumiteľný.

Uvedený postup sa aplikuje najmä pri realizovaní tzv. väzobných trestných vecí, ak vzhľadom na krátky čas zadržania (48 hodín) príslušný útvar nedokáže vyhotoviť doslovný prepis záznamu.

Z hľadiska ustanovenia § 115 ods. 7 Trestného poriadku je podstatnou okolnosťou možnosť použitia záznamu telekomunikačnej prevádzky ako dôkazu v inej trestnej veci, než v ktorej bolo odpočúvanie nariadené. Takáto možnosť je prípustná v prípade, ak sa **súčasne aj v tejto veci vedie trestné konanie** pre skutok kvalifikovaný ako trestný čin uvedený v § 115 ods. 1 Trestného poriadku. Z uvedeného ustanovenia vyplýva, že Trestný poriadok možnosť použitia dôkazu v takejto inej veci spája s existenciou ďalšieho trestného konania. Prakticky to znamená, že takáto možnosť je prípustná už od podania trestného oznámenia alebo zistenia trestného činu príslušným orgánom činným v trestnom konaní.

Pokiaľ sa má záznam telekomunikačnej prevádzky použiť ako dôkaz v inej trestnej veci, je potrebné k nemu pripojiť písomný záznam s uvedením údajov o mieste, čase a zákonnosti vykonania odpočúvania. V tejto súvislosti možno uviesť, že v odbornej literatúre sa zvyčajne aj nutnosť uvedenia času a dátumu vyhotovenia záznamu, ako aj dátumu vyhotovenia protokolu o tomto zázname, ktoré majú nezastupiteľný význam.¹³ Týmto

¹² Stríž, I.: Využití záznamu telekomunikačního provozu v trestním řízení, In. Státní zastupitelství, 2006, č. 4, s. 4.

¹³ Kybic, P.: K otázce použití odposlechu a záznamu telekomunikačního provozu jako důkazu v jiné trestné věci, In: Trestněprávní revue, 2, 2002, č. 4, s. 115.

argumentom možno prisvedčiť, pretože sa nimi odstraňuje možná pochybnosť ohľadne zákonnosti tohto dôkazu.

Trestný poriadok ustanovuje **povinnosť zničenia záznamu o telekomunikačnej prevádzke** (§ 115 ods.8). Tento postup sa uplatní v prípade, ak sa pri odpočúvaní a zázname vôbec nezistili skutočnosti dôležité pre trestné konanie a odpočúvanie ani jeho záznam nebudú použité v ďalšom konaní ako dôkaz. V takomto prípade príslušný orgán (orgán činný v trestnom konaní alebo súd) je povinný získaný záznam zničiť.

V prípade zničenia záznamu Trestný poriadok tiež ustanovuje povinnosť,

- založenia zápisnice o zničení záznamu do spisu,
- upovedomenia určitých osôb o zničení záznamu,
- lehoty na upovedomenie.

Zo znenia § 115 ods. 8 Trestného poriadku vyplýva, že povinnosť upovedomenia sa nevzťahuje na všetkých účastníkov odpočúvanej telekomunikačnej prevádzky, ale len na osobu (ak je známa), ktorej sa odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky týka (§ 115 ods. 3 Trestného poriadku). Zároveň z uvedeného ustanovenia vyplýva, že táto povinnosť sa neuplatňuje vo vzťahu k osobe, ktorá mala možnosť nazerat' do spisov (§ 69 Trestného poriadku).

Upovedomenie o zničení záznamu realizuje orgán, ktorého rozhodnutím bola vec právoplatne skončená a posteriori. Trestný poriadok ustanovuje lehotu (tri roky), od právoplatného skončenia trestného stíhania (v danej trestnej veci), po uplynutí ktorej orgán upovedomuje osobu o zničení záznamu. Vzhľadom na určité výnimky z povinnosti upovedomenia dotknutej osoby o zničení záznamu (§ 115 ods. 8 druhá veta Trestného poriadku) sa možno v odbornej literatúre stretnúť s pochybnosťami o zlučiteľnosti súčasnej slovenskej právnej úpravy so štandardami Dohovoru.¹⁴ S prihliadnutím na túto okolnosť možno zvážiť modifikáciu týchto výnimiek. Zároveň možno pripomenúť, že vzhľadom na pomerne široký okruh osôb, ktoré majú možnosť nazerat' do spisu (§ 69 Trestného poriadku), nebude zrejme použitie týchto výnimiek obvyklé.

II. Poznatky z aplikácie odpočúvania a záznamu telekomunikačnej prevádzky

Na aplikačnú prax orgánov činných v trestnom konaní a súdov z hľadiska využívania odpočúvania a záznamu telekomunikačnej prevádzky má zásadný vplyv rozhodovacia činnosť ústavného súdu a Najvyššieho súdu Slovenskej republiky (ďalej len „najvyšší súd“).

V náleze I. ÚS 274/05 ústavný súd rozhodoval o sťažnosti vo veci namietaného porušenia základného práva na súkromie, v konaniach vedených na krajskom súde. Podstatou námietok sťažovateľa bolo porušenie uvedeného práva v súvislosti s vydaním príkazov na odpočúvanie a záznam telekomunikačných činností. V predmetnej veci krajský súd vydal dva príkazy, prvý na základe zákona o ochrane pred odpočúvaním a druhý na základe § 88 (teraz § 115) Trestného poriadku.

Ústavný súd v predmetnej veci zvýraznil **nutnosť odôvodnenia príkazu** /§ 88 ods. 3 prvá veta (teraz § 115 ods. 3 prvá veta) Trestného poriadku/, resp. **súhlasu** (napriek tomu, že zákon o ochrane pred odpočúvaním takúto podmienku neustanovuje). Uvedenú nutnosť ústavný súd vyvodil z charakteru tohto zásahu do základného práva, pri ktorom nemajú dotknuté osoby možnosť podať opravný prostriedok (pozri predchádzajúci text) a tiež o tomto zásahu sa tieto osoby dozvedia až po jeho realizácii. Vzhľadom na túto skutočnosť majú možnosť požiadať o preskúmanie opodstatnenosti súhlasu alebo príkazu dodatočne. Preskúmateľnosť dôvodnosti vydania súhlasu, či príkazu podľa ústavného súdu vyžaduje (...) relevantnú konkrétnu vysvetľujúcu argumentáciu o tom, akými skutočnosťami boli naplnené

¹⁴ Bálintová, M. : Záruky proti zneužívaniu odpočúvania, In. Justičná revue, 60, 2008, č. 10, s. 1358.

zákonom stanovené podmienky na tento zásah do práva na súkromie. Bez takéhoto **odôvodnenia opierajúceho sa o konkrétne skutočnosti je súhlas či príkaz spravidla nepreskúmateľný.**

V predmetnej veci ústavný súd konštatoval, že uvedené príkazy obsahovali iba formálne odôvodnenie, pričom neboli (...) uvedené konkrétne skutočnosti, ktoré viedli k ich vydaniu, pretože text odôvodnenia iba citoval zákonom stanovené podmienky vo všeobecnej rovine. Takýto spôsob odôvodnenia, aký použil krajský súd, ústavný súd neakceptoval a vydané príkazy považoval za zjavne neodôvodnené. Vzhľadom na uvedené skutočnosti ústavný súd konštatoval, že príkazy neboli legálne, lebo nespĺňali podmienky vyplývajúce z príslušných zákonov. Na podklade týchto skutočností ústavný súd vyslovil porušenie základného práva sťažovateľa na súkromie (článok 22 ods. 1 a 2 Ústavy, článok 13 Listiny a článok 8 ods. 1 a 2 Dohovoru) a uvedené príkazy krajského súdu zrušil.

V náleze III. ÚS 80/08 ústavný súd rozhodoval o sťažnosti vo veci namietaného porušenia základného práva sťažovateľky na ochranu súkromia, práva na súdnu ochranu, práva na spravodlivé súdne konanie, ako aj práva na rešpektovanie súkromného a rodinného života, v konaní vedenom na krajskom súde. Podstatou námietok sťažovateľky bolo porušenie uvedených práv v súvislosti s udelením súhlasu sudcu krajského súdu, ktorý povolil odpočúvanie a zaznamenávanie telekomunikačnej prevádzky - mobilného telefónu vedeného na meno sťažovateľky. Následne sudca krajského súdu v dvoch prípadoch udelil súhlas na predĺženie použitia odpočúvania a zaznamenávania telekomunikačnej prevádzky.¹⁵

S prihliadnutím na skutočnosť, že sťažovateľka nenamietala len porušenie svojho základného práva na súkromie (rozhodnutiami krajského súdu), ale aj porušenie ďalších práv, bolo úlohou ústavného súdu v danej veci bolo skúmať, či uvedené zásahy do súkromia sťažovateľky boli v (...) súlade s príslušnými právnymi predpismi, ako aj to či tieto rozhodnutia spĺňali elementárne parametre zákonnosti a ústavnosti. Ústavný súd v tejto súvislosti uviedol, že obsahom základného práva na súdnu ochranu (...) a práva na spravodlivé súdne konanie (...) je aj právo či už účastníka konania, procesnej strany v konaní alebo právo inej zainteresovanej osoby na rozhodnutie, ktorého **dôvody sú zjavné a zreteľné**, pretože práve **odôvodnenie rozhodnutia je zárukou toho, že výkon spravodlivosti nebude arbitrárny.**

Ústavný súd obdobne ako v predchádzajúcom prípade považoval napadnuté rozhodnutia krajského súdu za nedostatočne odôvodnené, formálne a nelegálne, pretože (...) oboznámenie sa s obsahom namietaných rozhodnutí sťažovateľke neodkrylo súvislosti a okolnosti, na základe ktorých by pochopila odôvodnenie takéhoto zásahu do jej práva na súkromie. Na podklade týchto skutočností ústavný súd vyslovil porušenie základného práva sťažovateľky na : súkromie (článok 22 ods. 1 a 2 Ústavy a článok 13 Listiny), práva na súdnu ochranu (článok 46 ods. 1 Ústavy a článok 36 ods. 1 Listiny), práva na spravodlivé súdne konanie (článok 6 ods. 1 Dohovoru), ako aj práva na rešpektovanie súkromného a rodinného života (článok 8 ods. 1 a 2 Dohovoru) a uvedené rozhodnutia krajského súdu zrušil.

V súvislosti s inštitútom odpočúvania a záznamu telekomunikačnej prevádzky sa v praxi vyskytli ďalšie procesné pochybenia. Tieto pochybenia súviseli s prepismi hovorov, ktoré obsahovali nepriamu reč komunikujúcich osôb. V konkrétnej veci najvyšší súd zvýraznil nutnosť zabezpečenia doslovného prepisu záznamu všetkých prepisov v priamej reči. Najvyšší súd sa pritom opieral (...) o ustanovenie § 115 ods. 6 a 89 ods. 2 veta prvá (teraz § 119 ods. 2) Trestného poriadku podľa ktorého za dôkaz môže poslúžiť všetko, čo môže

¹⁵ Pre úplnosť možno uviesť, že sudca krajského súdu udelil súhlas podľa právneho stavu účinného v roku 1999 (§ 36 a 37 zákona o Policajnom zbore).

prispieť k náležitému objasneniu veci a čo bolo získané zákonným spôsobom z dôkazných prostriedkov.¹⁶

V uvedenej veci sa vyskytli aj ďalšie procesné pochybenia, ktoré spočívali v nesprávnom postupe policajta (vyšetrovateľa) v súvislosti s jeho rozhodnutím, keďže v rámci návrhov na doplnenie vyšetrovania zamietol obhajcom návrh oboznámiť sa s príkazmi na odpočúvanie a záznam telekomunikačnej prevádzky. Najvyšší súd uvedený postup vyšetrovateľa považoval za nezákonný, pričom zvýraznil, že s poukazom na ustanovenie § 35 ods. 2 zákona č. 215/2004 Z. z. o ochrane utajovaných skutočností môže sa advokát (obhajca) v rozsahu nevyhnutne potrebnom oboznamovať s utajovanými skutočnosťami ako oprávnená osoba (§ 35 ods. 3 predmetného zákona). Vzhľadom na uvedené mal preto vyšetrovateľ umožniť oboznámiť sa s predmetnými príkazmi. Na poklade týchto skutočností najvyšší súd dospel k názoru, že nebol dôvod na odopretie nahliadnuť do príkazov na odpočúvanie v danom štádiu konania, nebol preto dôvod. Obhajca má právo byť vyčerpávajúco pripravený na konanie pred súdom v prospech obvineného, ktorého zastupuje. Pokiaľ mu právny predpis umožňuje získať informáciu, či dôkazný prostriedok vykonaný v trestnom konaní bol, alebo nebol vykonaný v súlade s Trestným poriadkom, vyšetrovateľ nemá právo neodôvodnene mu takúto možnosť odoprieť.

Na podklade týchto skutočností možno vyvodiť záver, že len taký záznam telekomunikačnej prevádzky (telekomunikačných činností), ktorý vyhovuje požiadavkám obsiahnutým v uvedených rozhodnutiach ústavného súdu a najvyššieho súdu, je v súlade s ústavným poriadkom a môže byť použiteľným dôkazom v trestnom konaní. Zároveň pri aplikovaní uvedeného inštitútu je potrebné rešpektovať právo na obhajobu v intenciách rozhodnutia najvyššieho súdu.

III. Úvahy de lege ferenda

Diskutovanou otázkou ustanovenia § 115 ods. 7 je slovo „súčasne“. V tejto súvislosti je zaujímavý názor Pavla Šámala, ktorý slovo „súčasne“ vzťahuje až k okamihu použitia výsledku odpočúvania ako dôkazu v inej trestnej veci (a nie k okamihu vykonávania odpočúvania), pretože posledná veta § 88 ods. 4 českého Trestného poriadku (obdobne § 115 ods. 7 slovenského Trestného poriadku) upravuje len použitie záznamu telekomunikačnej prevádzky a nie vykonanie odpočúvania.¹⁷ V súvislosti s touto právnou úpravou Pavel Šámal zvýrazňuje, že zákonodarca na jednej strane chráni záujem obvineného na zákonnosti dôkazov, ktoré sú proti nemu v trestnom stíhaní zabezpečené. Na druhej strane zákonodarca odstraňuje v rozumnej miere formálnu prekážku stíhania obvineného pre závažné činy, keď pre používanie záznamu v inej trestnej veci ustanovuje obdobné podmienky. Vychádza z toho, že dôkaz zabezpečený na základe legálne odpočúvanej telekomunikačnej prevádzky nemožno objektívne opakovať.

Vzhľadom na rozdielne názory v tejto oblasti sa v návrhu ostatnej novely Trestného poriadku uvedený problém riešil a to tak, že sa navrhovali vypustiť podmienky súčasného vedenia trestného konania. Uvedená zmena pri prerokovaní textu novely Trestného poriadku nebola v Národnej rade Slovenskej republiky akceptovaná. Z tohto dôvodu existujú naďalej rozdielne názory na označený problém.

Pozn.: Tento príspevok je publikovaný v rámci riešenia projektu MŠ SR VEGA č. 1/0860/10 "Úloha judikatúry, právnych princípov a právnej argumentácie v kontexte práva Európskej únie"

¹⁶ Uznesenie najvyššieho súdu zo dňa 10. 03. 2008 sp. zn. 1 Tošš 46/2007. obdobne uznesenie najvyššieho súdu z 01. 03. 2006 sp. zn. 2 To 72/2003.

¹⁷ Šámal, P.: Odposlech a záznam telekomunikačného provozu ve světle judikatury, In: Soudní rozhledy, 6, 2000, č. 3, s. 68 a 69.

Zoznam použitej literatúry

Bálintová, M.: Záruky proti zneužívaniu odpočúvania, In: Justičná revue, 60, 2008, č. 10, s. 1352.

Ivor, J.: Odpočúvanie ako legálny zásah do práva na súkromie, In: Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou „Aktuálny stav a perspektívy ochrany ľudských práv a slobôd“, 28.marca 2001, s.30, Akadémia Policajného zboru v Bratislave, ISBN 80-8054-188-4

Novotná, J.: K některým otázkám dokazování odposlechem a záznamem telekomunikačního provozu, In: Trestněprávní revue, 3, 2003, č. 10, s. 290-298.

Čentěš, J. a kol.: Trestný poriadok s komentárom, Eurokódex, Poradca podnikateľa, 2006

Kocina, J.: Odposlech a záznam telefonických hovorů jako důkaz v trestním řízení, In: Zborník príspevkov z celoštátnej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 15.12.2008, Bratislavská vysoká škola práva, Bratislava, s. 106-109, ISBN 978-80-89363-179

Stríž, I.: Využití záznamu telekomunikačního provozu v trestním řízení, In: Státní zastupitelství, 2006, č. 4, s. 4.

Kybic, P.: K otázce použití odposlechu a záznamu telekomunikačního provozu jako důkazu v jiné trestní věci, In: Trestněprávní revue, 2, 2002, č. 4, s. 114-117.

Šámal, P.: Odposlech a záznam telekomunikačního provozu ve světle judikatury, In: Soudní rozhledy, 6, 2000, č. 3, s. 67 až 70.

Poznámka: Príspevok bol uverejnený v Zborníku z celoštátnej konferencie s medzinárodnou účasťou s názvom „Aktuálne otázky trestného zákonodarsva“ – pocta akademikovi, Dr. H. c. prof. JUDr. Milanovi Čičovi, DrSc. k 80. narodeninám, s. 183-198, 19.1. 2012, Fakulta práva Paneurópskej vysokej školy, Bratislava, ISBN 978-80-89447-63-3.